

Terug naar het voorportaal van het Westen

Verhalen uit noodopvang Marienfelde bij 35-jarige herdenking val van de Muur

Achtergrond - 11 november 2024 - Auteur: Ingrid Bosman

Berlijn herdacht afgelopen weekeinde dat de Muur 35 jaar geleden viel. In de luwte van de massale evenementen op toplocaties omvatte het programma ook kleinschaliger activiteiten, zoals een speciale rondleiding in het opvangcentrum in Berlijn-Marienfelde, waar vluchtelingen uit de DDR werden opgevangen. Inclusief verhalen van twee vrouwen die deze plek van binnenuit kennen. “Hier kwam ik thuis.”

Het is een grijze zondagmorgen in november en voor de ingang van het herinneringscentrum Notaufnahmелager Marienfelde haalt Lena Kelm (75) de schrijver Heinrich Heine uit haar jaszak. Ze leest voor uit diens gedicht 'Caput I':

*'Im traurigen Monat November war's,
Die Tage werden trüber,
Der Wind riß von den Bäumen das Laub,
Da reist ich nach Deutschland hinüber.*

*Und als ich an die Grenze kam,
Da fühlt ich ein stärkeres Klopfen
In meiner Brust, ich glaube sogar,
die Augen begunnen zu tropfen.'*

De dichtregels zijn Kelms antwoord op de vraag van gids Sarah Faber, hoe ze in Marienfelde verzeild raakte. “Duitsland was voor mij *Heimat*. Hier kwam ik thuis”, legt ze uit. Haar verhaal is atypisch en toch ook weer niet. Lena Kelm is geen DDR-vluchteling, maar kwam in 1993 vanuit Kazachstan naar Duitsland, waar haar voorouders wortelden, voordat ze naar Wolhynië (in Oekraïne) werden verdreven. Met haar moeder en twee dochters behoorde ze tot de velen uit het toenmalige Oostblok die na de ineenstorting van de Sovjet-Unie richting Duitsland kwamen en onder meer werden opgevangen in Marienfelde. Zo staat Kelms geschiedenis ook model voor die van het opvangcentrum zelf, dat na de val van de Muur zijn functie behield en tot op de dag van vandaag vluchtelingen uit de hele wereld een

tijdelijk onderkomen biedt.

Het [herinneringscentrum](#) biedt vaker rondleidingen aan, maar vanwege het *Mauerfall*-lustrum wandelen er dit keer zogeheten *Zeitzeugen* mee die uit eigen ervaringen kunnen putten. Bovendien voert de route de bijna 30 deelnemers langs plekken die normaal niet toegankelijk zijn. Regina Webert (57) waagde samen met haar vriend de sprong vanuit Oost-Berlijn in wat later de nadagen van de DDR zouden blijken. “Toen [Hongarije op 2 mei 1989 de grens met Oostenrijk opende](#), zagen mijn vriend en ik onze kans schoon. Een jaar eerder zouden we dat niet hebben overwogen. Te gevaarlijk.” Via de Hongarije-route belandde het jonge stel eerst in Hannover en daarna per vliegtuig in West-Berlijn. In augustus sloten ze in Marienfelde aan in de wachtrij, “voor wat toen vooral voelde als een nieuw begin. En dat gevoel komt meteen weer boven zodra ik hier sta.”

Notaufnahmelager Marienfelde werd geopend in 1953, om de toestroom van vluchtelingen uit de DDR in goede banen te leiden. Tussen 1949 en 1990 vluchtten rond 4 miljoen mensen uit de DDR naar de Bondsrepubliek, van wie 1,35 miljoen via Marienfelde hun weg vonden. Na 1990 werd het complex vooral gebruikt om de toeloop van mensen uit de (vroegere) Sovjet-Unie en andere Oost-Europese landen op te vangen. Sinds 2010 vinden vluchtelingen uit allerlei crisisgebieden er een tijdelijk onderkomen. [Lees meer](#)

Van Goelag naar Berlijn

‘Dankbaarheid’ is in één woord wat Marienfelde bij Lena Kelm oproept, al verbleef ze er net als Webert slechts enkele dagen. Ze heeft haar eigen reis, maar ook de lotgevallen van haar voorouders in Rusland beschreven in het boek [‘Manchmal dauert ein Weg ein Leben lang: Vom Gulag nach Berlin’](#) (2014). Dat ze met haar gezin uiteindelijk niet in Mecklenburg terecht kwam, waar nog familie woonde, maar naar Berlijn werd gedirigeerd is achteraf gezien een geluk, stelt ze vast. Ze vonden na vijf maanden een ruime woning in de wijk Neukölln en Kelms kon haar studie germanistiek afronden.

Werk vinden als docent bleek lastiger, wat ze wijt aan de arbeidsmarkt van dat moment. Wat hielp bij de inburgering, is dat zij en haar familieleden het Duits beheersten, de moedertaal die ze binnenshuis waren blijven spreken. En ach, die enkele keer dat er op school of in de buurt werd geschamperd (‘De Russen zijn gekomen’) namen ze graag voor lief. Vergoelijkend: “Ergens begreep ik het ook nog wel. We waren toch vreemden. En het gevoel welkom te zijn overheerste.”

Bij Regina Webert was dat net zo, vertelt ze. “Het was natuurlijk een voordeel dat

ik vóór 9 november '89 was gekomen. We hebben nooit iets van afwijzing ervaren.” Voor degenen die daarna hun heil zochten in het westelijk deel van het land was dat anders, weet gids Sarah Faber: “‘Waarom komen ze nu nog hier’, was toen vaak de reactie.”

'Elke stempel bracht ons dichterbij ons doel'

De 'machinerie' van de toelatingsprocedure, zoals ze het zelf noemt, wekte eerder vertrouwen dan weerstand, vertelt Webert. Ook al werden ze ondervraagd door de autoriteiten van de VS, Engeland én Frankrijk als geallieerde gezaghebbers, en ziet het *Laufzettel für das Aufnahmeverfahren* dat ze vandaag heeft meegebracht eruit als een ondoorgrondelijke stempelkaart. In het museumdeel van het herinneringscentrum beslaat de collectie stempels ongeveer een hele wand. Webert: “Voor ons betekende het vooral dat we met elke stap dichterbij ons doel kwamen.”

De gebeurtenissen van 9 november 1989 maakten ze mee vanuit een 'overgangsbarak', een soort containerwoning in Neukölln. Een jaar na hun vlucht, in mei 1990, kregen zij en haar man een eigen woning, waar ook hun eerste kind werd geboren. Inmiddels is Regina Webert naar eigen zeggen gelukkig in het Oost-Berlijnse Köpenick, waar ze woont in haar ouderlijk huis. Daarmee is een cirkel rond die haar vader niet voor mogelijk had gehouden. “Toen hij hoorde dat ik in het Westen was aangekomen riep hij vertwijfeld uit dat de brand dan wel in het huis kon.”

Frisgewassen beddengoed

Gids (en vrijwillig wetenschappelijk medewerker) Sarah Faber laat het hek rond het terrein van het huidige opvangcentrum openen. Tussen de woonblokken rijden kinderen op skelters rond en er wordt gevoetbald. De gids gaat voor naar de grote zaal, die nu dienst doet voor activiteiten als turnlessen en Halloween-party's, maar waar ooit volgens een strak schema dagelijks gezamenlijk werd gegeten. Aan het plafond hangt een slinger met de wens 'Eid Mubarak', oftewel 'gezegend (suiker)feest'. Kelm en Webert herkennen de zaal niet; ze voerden destijds hun eigen huishouden in een van de woongebouwen. Wat ze zich beiden nog wel herinneren: “De geur van het frisgewassen beddengoed.”

In het woonblok Stegenwald 1 mag de groep een woning bekijken die leeg staat, in afwachting van nieuwe bewoners. Op een van de houten bedden ligt een stapeltje schone witte lakens, in de keuken staat wat serviesgoed op het aanrecht, een paar pannen in cellofaan ernaast. In het krappe appartement is het dringen met zoveel kijkers. Toch, ook al zijn de omstandigheden niet te vergelijken, maakt dit inkijkje het alledaagse leven in Marienfelde in zekere zin net zo tastbaar als het nagebouwde onderkomen met stapelbedden en ander authentiek meubilair in het museum. Bovendien, roept een bezoeker die het complex kennelijk ook van vroeger kent, “is behalve de inrichting alles nog origineel. De vloeren, zelfs de deurklinken!”

'Hier gaat het nog steeds over vragen als: wanneer ben je een Duitser?'

Origineel - dat beschouwt Bettina Effner maar als een ‘mooi eufemisme’, merkt ze lachend op. Effner heeft de dagelijkse leiding over het herinneringsoord in Marienfelde, in dienst van de overkoepelende stichting Berliner Mauer. De oudste gebouwen staan onder monumentenzorg, maar dat is nog geen garantie voor behoud, maakt ze duidelijk, met een gebaar naar de treurige staat van het pleister- en schilderwerk.

Ze is verheugd over de belangstelling van deze ochtend. Het centrum, in een tamelijk onooglijke omgeving in het stadsdeel Schöneberg, moet op deze herdenkingsdag opboksen tegen veel bekendere en centraler gelegen plekken, zoals de Gedenkstätte aan de Bernauer Straße, waar de Muur nog tastbaar aanwezig is. Terwijl de actualiteit in Marienfelde voor het opscheppen ligt, zoals ook gids Sarah Faber al had opgemerkt: “Hier gaat het nog steeds over vragen als ‘Wie mag hier zijn?’ en ‘Wanneer ben je een Duitser?’” Niet voor niets werkt het museum aan een vernieuwing en uitbreiding van de vaste tentoonstelling. Effner: “Die eindigt nu in 1990. Terwijl het verhaal daarna natuurlijk gewoon verder is gegaan.”

Evenement voor de wereld

Terug bij de ingang zijn ook Lena Kelm en Regina Webert blij dat ze hun verhaal hebben kunnen doen. Weberts dochter Paula (31) was hier voor het eerst en heeft - hoeveel haar moeder thuis altijd veel heeft verteld over haar vluchtgeschiedenis - toch weer nieuwe dingen gehoord. “Die uitspraak van mijn opa over het huis, daar wist ik bijvoorbeeld niks van.”

De festiviteiten rond 35 jaar *Mauerfall* hebben Webert en Kelm aan zich voorbij laten gaan. Regina Webert: “Zo’n feest bij de Brandenburger Tor, dat is vooral een geweldig evenement voor de wereld. Het hele programma is gebouwd op de

collectieve herinnering. En dat is niet mijn herinnering.” Lena Kelm was eveneens thuis, met vrienden. “Ik ben te oud voor dat soort dingen. Bovendien, op 9 november gaat het niet over mensen zoals ik. Maar het is wel dankzij die dag dat ik hier nu sta.”

Dit is een artikel gedownload via duitslandinstituut.nl.

Artikel: <https://duitslandinstituut.nl/artikel/61459/terug-naar-het-voorportaal-van-het-westen>